

ЛІНГВІСТИЧНЕ ОПИСУВАННЯ ДВОКОМПОНЕНТНИХ І ТРИКОМПОНЕНТНИХ БІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ: СТРУКТУРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

М. І. ЛИЧУК, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8046-7414

О. В. ЗАХУЦЬКА, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: oksana.zov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9766-0683

Анотація. Статтю присвячено дослідженню структурних типів біологічних термінів, зокрема назв дерев та кущів. Окреслено основні тенденції структурного моделювання на сучасному етапі розвитку термінознавства. Визначено ознаки та функцію аналітичних терміносполук. За кількістю компонентів термінословосполуки – назви дерев і кущів – поділяємо на двоконпонентні, триконпонентні та багатоконпонентні структурні типи. Двоконпонентні структурні моделі розмежовують видові й родові поняття, тобто до терміну – родового поняття – додається означення, видове поняття, що й конкретизує родове. Тільки в сукупності дві лексеми передають єдине семантичне ціле. Залежно від синтаксичної структури словосполучення, граматичної природи його компонентів класифікуємо терміни-словосполуки і виділяємо їхні структурні моделі. Триконпонентні словосполучення найчастіше виникають як ускладнення двоконпонентних структур або окремого слова через подальшу конкретизацію певного поняття чи вказівку на його різновид. Конкретизувальну, уточнювальну інформацію про предмет передає переважно прикметник. Проаналізовано дво- і триконпонентні структурні типи. Найпродуктивнішими типами є триконпонентні – *іменник + іменник + іменник* ($N_1 + N_2 + N_1$) та *іменник + прикметник + іменник* ($N_1 + Adj_1 + N_1$).

Ключові слова: лінгвістичне описування, терміни-словосполуки, біологічна термінологія, двоконпонентний структурний тип, номінативно-дефінітивна функція, триконпонентний структурний тип

Актуальність. Різні аспекти функціонування термінологічної лексики вивчали В. Виноградов, В. Лейчик, Ф. Циткіна, Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, О. Сербенська, В. Даниленко та ін. Учені доходять висновку, що для підтримання орієнтації та одноставності під час зображення фахових знань сучасний стан науки вимагає поглибленого вивчення термінологічних проблем, зокрема структурне моделювання термінів, їхня семантизація і прагмастистична реалізація в науковій літературі та науковій комунікації.

Актуальність теми наукової розвідки пов'язана з необхідністю описування структурних особливостей біологічних термінів загалом і термінів-словосполук назв дерев і кущів зокрема. Термінологія на позначення понять цієї галузі повинна бути чітко сформульованою, однозначною, без різнотлумачень і додаткових пояснень.

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

Аналіз останніх досліджень, публікацій. Аналізуючи словосполучення серед біологічних термінів, варто наголосити на основному:

1) приналежність таких словосполучень до множини понять певної системи, а також обмеженість їхнього вживання;

2) наявність деяких лексико-граматичних ознак, а саме: а) термінологічність складників; б) відносна стійкість; в) обмежена здатність компонента утворювати словосполучення.

Дослідниця Н. В. Руколянська акцентує: «Знання способів термінотворення і моделей, у яких вони виявляються, забезпечить формування прогнозу щодо творення нових терміноодиниць за аналогією, що дозволить передбачувати поняттєвий зміст новотворів...» [4, с. 235].

Складні терміни досліджували С. Булик-Верхола (музична термінологія), Л. Козак (електротехнічна термінологія), Н. Ктитарова (термінологія металургійної промисловості), С. Овсейчик (екологічна термінологія) та ін.

У лінгвоукраїністиці немає дослідження структурних моделей дво-, трикомпонентних термінів на позначення зелених насаджень.

Мета дослідження – виокремити та охарактеризувати в біологічній терміносистемі продуктивні дво-, трикомпонентні термінологічні структурні моделі. Джерельною базою слугує Каталог рослин Ботанічного саду НУБіП України (2011).

Методи. У процесі дослідження послуговувалися такими методами: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, метод компонентного аналізу, трансформаційний метод, метод моделювання, структурний метод.

Результати. До складних термінів, або термінів-словосполук, зараховуємо одиниці, які виражають внутрішній цілісний зміст поняття за допомогою трьох або більше компонентів із роздільним написанням.

За кількістю компонентів терміни-словосполуки – назви дерев і кущів – поділяємо на двокомпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні структурні типи. Багатоконпонентні структурні типи кваліфікуємо як терміни, що складаються з чотирьох і більше компонентів.

У межах сучасних термінологій, зокрема й біологічної, складні терміни переважають. На думку В. Даниленко, це спричинено їхньою природою: складні терміни здатні найповніше відображати необхідні характерні ознаки поняття, яке називають [1, с. 46]. На відміну від однослівних термінів терміни-словосполуки виявляють здатність до конкретизації значень через залежні слова. Форма багатоконпонентної терміносполуки уможливорює точніше відтворення змісту конкретного поняття біологічної галузі знань, передавання значної кількості диференційних ознак поняття, сприяє його семантичній точності.

Терміносполуки інтегрують в собі ознаки термінів – відсутність експресії, тенденція до моносемії в межах певного термінологічного поля, стилістична нейтральність, наявність дефініції – і словосполук. Вільне словосполучення виконує номінативну функцію, а складний термін – номінативно-дефінітивну, оскільки позначає певне, чітко закріплене поняття. С. Локайчук зазначає, щоб стати терміном, словосполучення набуває певної стійкості, а це так само залежить від низки чинників: «це більш або менш стабільний порядок компонентів словосполучення; обмеження зміни його частин; багаторазова повторюваність; наявність таких поєднань у словниках і довідниках» [3, с. 72].

Метод моделювання уможливив виділення структурних моделей термінів, які вказують на частиномовну належність і кількість елементів у терміносполуці.

Найпродуктивнішою структурною моделлю серед простих біологічних термінів є двокомпонентні, які найчастіше розмежують видові й родові поняття, тобто до терміну – родового поняття – додається означення, видове поняття, що й конкретизує родові поняття. Тільки в сукупності дві лексеми передають єдине семантичне ціле. Якщо двоелементне найменування поняття не дає повної характеристики предмета, не є самодостатнім для семантичної цілісності поняття, терміносполуки можуть ускладнюватися додатковими елементами, необхідними для точного позначення поняття.

Біологічні терміни-словосполуки диференціюють за типом структури:

1) прості словосполучення; складаються з двох слів – стрижневого і залежного, напр.: *айва довгаста*, *шипшина голчаста*;

2) складні словосполучення, в яких залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневих слів, напр.: *дуб звичайний «Пірамідальний»*, *туя складчаста «Зебрина»*;

3) за частиномовним вираженням стрижневого слова розмежують: а) іменні; стрижнєве слово – іменник, напр.: *груша Регеля*, *ялина Енгельмана*; б) прикметникові (прикметник і дієприкметник в ролі стрижневого слова), напр.: *дендробіум витончений*, *смородина альпійська*, *яблуня сливолиста*.

Залежно від синтаксичної структури словосполучення, граматичної природи його компонентів класифікуємо терміни-словосполуки і виділяємо їхні структурні моделі. Для позначення компонентів структурної моделі послуговуємося такими умовними скороченнями: *N* – іменник; *N₁* – іменник у формі називного відмінка; *N₂* – іменник у формі родового відмінка; *Adj* – прикметник; *Part I* – дієприкметник; *Abr* – аббревіатура. Прості терміни-словосполуки утворюють такі структурні моделі:

1) іменник + іменник; ***N₁ + N₂***; особливістю цих моделей є вживання власної назви у формі родового відмінка, напр.: *береза Радде*, *береза Шмідта*, *верба Ледебур*, *модрина Гмеліна*, *фікус Бенджаміна*, *ялина Глена*. Власними назвами є іншомовні лексеми: чоловічі імена та чоловічі прізвища;

2) іменник + прикметник (дієприкметник); ***N₁ + Adj (Part I)***. Ад'єктивний залежний компонент виступає тільки у формі називного відмінка. За значенневою ознакою розрізняємо основні семантичні групи прикметників:

а) зі значенням кольору та відтінків кольору, напр.: *верба біла*, *шовковиця чорна*, *смородина чорна*, *смородина золотиста*, *тополя сірувата*;

б) зі значенням форми, зокрема форми листків, напр.: *айва довгаста*, *вільха напівсерцевидна*, *гінкго дволопатева*, *ліщина різнолиста*;

в) зі значенням географічної приналежності, напр.: *горіх грецький*, *лимонник китайський*, *липа кавказька*, *липа маньчжурська*, *очиток іспанський*;

г) зі значенням фізичних характеристик, напр.: *тополя тремтяча*, *сосна скручена*, *ялина колюча*;

ґ) зі значенням ареалу проростання, напр.: *бук лісовий*, *горіх скельний*, *дуб болотний*, *клен польовий*;

д) з прикметником *звичайний*, що вживається на означення «який не має специфічних особливостей, якостей», напр.: *барбарис звичайний*, *вишня звичайна*, *жимолость звичайна*, *сосна звичайна*.

Порівняно з двокомпонентними термінами аналітичні терміни виявляють здатність до конкретизації значень через два або більше залежних слів. Аналітичні терміни виконують номінативну функцію на рівні з однослівними чи двослівними термінами. Такі словосполучення входять у наукову комунікацію в готовому вигляді, не створюються щоразу наново, зберігаються готовими в списку

термінів певної галузі. Незалежно від кількості складників трикомпонентні словосполучення виражають єдині цілісні поняття.

Трикомпонентні словосполучення найчастіше виникають як ускладнення двокомпонентних структур або окремого слова через подальшу конкретизацію певного поняття або вказівку на його різновид. Конкретизувальну чи уточнювальну інформацію про предмет надає переважно прикметник.

Трикомпонентні словосполучення широко представлені в біологічній терміносистемі такими структурними моделями:

1) **іменник + іменник + іменник ($N_1 + N_2 + N_1$)**, напр.: *барбарис Тунберга «Багател»*, *барбарис Тунберга «Ред Чіф»*, *кипарисовик Лавсона «Алюмі»*, *таволга Бумальда «Голдфрейм»*, *кизильник Даммера «Корал Б'юті*. Другий іменник може бути виражений одиничною або складеною назвою;

2) **іменник + прикметник + іменник ($N_1 + Adj_1 + N_1$)**, напр.: *груша звичайна «Вижниця»*, *ожина кущова «Насолода»*, *яблуня домашня «Маєвка»*;

3) **іменник + прикметник + прикметник ($N_1 + Adj_1 + Adj_1$)**, напр.: *бузина чорна «Біло-пістрява»*, *малина звичайна «Новокитаївська»*, *персик звичайний «Вишневецький»*, *калина гордовина «Золотиста»*. Другий прикметник може бути виражений простим чи складним прикметником, що пишеться разом або через дефіс;

4) **іменник + прикметник + цифри ($N_1 + Adj_1 + 11$)**, напр.: *яблуня низькоросла «54-118»*, *яблуня низькоросла «62-396»*;

5) **іменник + прикметник + аббревіатура + цифри ($N_1 + Adj_1 + Abr + 111$)**, напр.: *яблуня низькоросла «М 26»*, *яблуня низькоросла «ММ 112»*, *яблуня низькоросла «ММ 113»*.

Аналітичні структурні моделі є безприйменниковими і безсполучниковими, однак можемо розмежовувати структурні варіанти залежно від будови другого структурного компонента.

Отже, структурні особливості біологічної термінології, зокрема назв дерев та кущів, є одним із способів забезпечення системності в цій термінології. Біологічну терміносистему – назв зелених насаджень – відповідно до її структури репрезентовано простими – двокомпонентними – і здебільшого аналітичними терміносполученнями – трикомпонентними. Методом лінгвістичного описування визначено їхні продуктивні типи: трикомпонентні – **іменник + іменник + іменник ($N_1 + N_2 + N_1$)** та **іменник + прикметник + іменник ($N_1 + Adj_1 + N_1$)**.

Список використаних джерел

1. Даниленко, В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания [Текст] / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.

2. Каталог рослин Ботанічного саду НУБіП України [Текст] / О. В. Колесніченко, Б. Є. Якубенко, С. І. Слюсар та ін. – К. : НУБіП України, 2011. – 130 с.

3. Локайчук, С. М. Терміни-словосполучення в сучасній українській археологічній науці [Текст] / С. М. Локайчук // Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки: Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2011. – №1. – С. 71–76.

4. Руколянська, Н. В. Іменникові терміни на позначення ключових понять кримінального права: словотвірний аспект [Текст] / Н. В. Руколянська // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології». – 2006. – №559. – С. 233–236.

References

1. Danylenko, V. P. (1977). Russkaya termynolohyya. Opyt lynchvystycheskoho opysanyya [Russian terminology. Experience of linguistic description]. Moscow : Nauka, 246.
2. Kolesnichenko, O. V., Yakubenko, B. Ye., Slyusar, S. I. (2011). Kataloh roslyn Botanichnoho sadu NUBiP Ukrayiny [Catalogue of plants of the Botanical Garden of the NULES of Ukraine]. Kyiv : NUBiP Ukrayiny, 130.
3. Lokaychuk, S. M. (2011). Terminy-slovesopoluchennya v suchasniy ukrayins'kiy arkheolohichniy nautsi [Terms-word combinations in modern Ukrainian archaeological science]. Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho un-tu im. Lesi Ukrayinky: Seriya «Filolohichni nauky. Movoznavstvo», №1, 71–76.
4. Rukolyans'ka, N. V. (2006). Imennykovi terminy na poznachennya klyuchovykh ponyat' kriminal'noho prava: slovotvirnyy aspekt [Noun terms denoting key notions of criminal law: word-building aspect]. Visnyk Natsional'noho un-tu «L'vivs'ka politekhnikha»: Seriya «Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi», №559, 233–236.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ДВУХКОМПОНЕНТНЫХ И ТРЕХКОМПОНЕНТНЫХ БИОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ: СТРУКТУРНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

М. И. Лычук, О. В. Захуцкая

Аннотация. *Статья посвящена исследованию структурных типов биологических терминов, в частности названий деревьев и кустов. Исследованы основные тенденции структурного моделирования на современном этапе развития терминоведения. Определены признаки и функции аналитических терминосполук. По количеству компонентов термины-словосочетания – названия деревьев и кустарников – разделяем на двухкомпонентные, трехкомпонентные и многокомпонентные структурные типы. Двухкомпонентные структурные модели разграничивают видовые и родовые понятия, то есть к термину – родовому понятию – присоединяется определение, видовое понятие, и конкретизирует родовое. Только в совокупности две лексемы передают единственное семантическое целое. В зависимости от синтаксической структуры словосочетания, грамматической природы его компонентов классифицируем термины-словосочетания и выделяем их структурные модели. Трехкомпонентные словосочетания чаще всего возникают как осложнение двухкомпонентных структур или отдельного слова через дальнейшую конкретизацию определенного понятия или указание на его разновидность. Уточняющую информацию о предмете дает преимущественно прилагательное. Проанализированы двух- и трехкомпонентные структурные типы. Самыми распространёнными типами являются трехкомпонентные – **существительное + существительное + существительное ($N_1 + N_2 + N_1$)** и **существительное + прилагательное + существительное ($N_1 + Adj_1 + N_1$)**.*

Ключевые слова: *лингвистическое описание, терминологическое словосочетание, биологическая терминология, двухкомпонентный структурный тип, номинативно-дефинитивная функция, трехкомпонентный структурный тип.*

LINGUISTIC DESCRIPTION OF TWO-COMPONENT AND THREE-COMPONENT BIOLOGICAL TERMS: STRUCTURAL MODELING

M. I. Lychuk, O. V. Zakhutska

Abstract. *The article deals with studying structural types of biological terms, in particular, names of trees and shrubs. There are considered the main trends of structural*

modeling at the present stage of terminology development. There are determined the signs and functions of analytical terminological combinations. By the number of components, the terminological combinations – names of trees and shrubs – are divided into two-component, three-component and multi-component structural types. Two-component structural models distinguish between species and generic concepts, i.e. to the term – generic concept – there is added the attribute, a species concept that specifies the generic concept. Only in aggregate, two lexemes transmit a single semantic integer. Depending on the syntactic structure of the word combination, the grammatical nature of its components, terminological word combinations can be classified and their structural models can be distinguished. Three-component word combinations often arise as a complication of two-component structures or a single word through further concretization of a certain concept or an indication of its variety. Clarifying information on the subject is given mainly by an adjective. There are analyzed two- and three-component structural types. The most productive types are the three-component ones – **the noun + the noun + the noun ($N_1 + N_2 + N_1$)** and **the noun + the adjective + the noun ($N_1 + Ad_1 + N_1$)**.

Key words: linguistic description, terminological combination, biological terminology, two-component structural type, nominative-definitive function, three-component structural type.

УДК 811.111`37:621

ПОЛІСЕМІЯ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

А. В. НАЙДЬОНОВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: polilanguage@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4244-7519>

Анотація. У статті проаналізовано поняття полісемії технічних термінів, визначено основні види полісемії: радіальна, ланцюжкова та змішана або радіально-ланцюжкова, розглянуто термін «лексикон», протиставлено поняття моносимічності поняттю полісемічності, акцентовано увагу на відмінності первинного номінативного значення слова, що безпосередньо вказує на співвідношення слова з тим чи іншим конкретним явищем об'єктивної дійсності, та вторинного похідного значення, яке виникло внаслідок перенесення найменувань одних явищ, предметів, дій, ознак на інші і закріпилося в ньому як додаткове. Автор також наголошує на таких типах полісемії як зовнішня, зокрема багатозначність слів вживаних у загальнолітературному контексті, які лише мають одне чи максимум два термінологічних значення, та внутрішня, коли усі похідні лексичні одиниці мають термінологічні вторинні значення. В процесі наукового дослідження виокремлено термінологічну полісемію і подано приклади прояву явища полісемії в процесі вивчення фахової англійської мови студентами технічних спеціальностей.

Ключові слова: полісемантика, полісемія, лексикон, технічний термін, англійська мова, зовнішня полісемія, внутрішня полісемія

Актуальність теми. У сучасному світі феномен полісемантики слів проявив себе у багатьох мовних аспектах, зокрема і в процесі вивчення англійської мови. Враховуючи потужний еволюційний прогрес людства багато слів стають у своєму